

УДК 347

**ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗГЛЯДУ І
ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ З
ПИТАНЬ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ****Світлана БИЧКОВА**доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітникНауково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України (Київ)<https://orcid.org/0000-0002-8227-2127>

За мету статті поставлено визначення загальних засад провадження у справах з питань виховання дитини. Проведення відповідного дослідження є вкрай важливим і актуальним, оскільки під час провадження у таких цивільних справах виникає багато питань із правозастосування, що підтверджується численними постановами Верховного Суду. Також на певних проблемах при здійсненні судочинства у справах за участі дітей неодноразово акцентував Європейський суд з прав людини.

Для всіх справ з питань виховання дитини характерною є наявність спору, тому вони розглядаються і вирішуються в загальному порядку – у межах позовного провадження.

Позивачем у них виступає особа, права якої щодо виховання дитини, на її думку, порушуються відповідачем у разі, коли на захист таких прав судом відкрито провадження у цивільній справі. Відповідачем у справах з питань виховання дитини є особа, яка, на думку позивача, перешкоджає участі останнього у вихованні дитини, або той з батьків, який неналежно виконує свої обов'язки щодо її виховання, або у разі, коли батьки не можуть домовитися про способи участі у вихованні дитини, – другий з батьків.

В аналізованих справах вправі брати участь треті особи, представники, органи

UDC 347

**GENERAL RULES FOR
CONSIDERING AND RESOLVING
CIVIL CASES ON CHILD
EDUCATION ISSUES****Bychkova, Svitlana**Doctor of Legal Sciences, Professor,
Chief ResearcherAcademician F.H. Burchak Scientific Research
Institute of Private Law and Entrepreneurship
of the NALS of Ukraine (Kyiv)

The purpose of the article is to determine the general principles of proceedings in cases of raising a child. Conducting an appropriate study is extremely important and relevant, since during the proceedings in such civil cases many questions arise regarding law enforcement, which is confirmed by numerous decisions of the Supreme Court. Also, the European Court of Human Rights has repeatedly emphasized certain problems in the implementation of legal proceedings in cases involving children.

All cases regarding the upbringing of a child are characterized by the presence of a dispute, therefore they are considered and resolved in the general manner – within the framework of claim proceedings.

The plaintiff in them is a person whose rights to raise a child, in his opinion, are violated by the defendant in the case when the court opens civil proceedings to protect such rights. The defendant in cases regarding the upbringing of a child is a person who, in the opinion of the plaintiff, prevents the latter from participating in the upbringing of the child, or a parent who does not properly fulfil his responsibilities for his upbringing, or in the case where the parents cannot agree on ways to participate in raising a child – the second parent.

Third parties, representatives, bodies and persons who are granted by law the right to go to court in the interests of other persons have the right to participate in the

та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Під час дослідження практичних аспектів участі органу опіки та піклування аргументовано доцільність його участі у будь-якій цивільній справі з питань виховання дитини. Також обґрунтована необхідність уніфікації судової практики щодо участі у цих справах органів опіки та піклування і доведено, що ці органи беруть участь у процесуальному статусі «органу, якому законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб».

Одна із особливостей справ з питань виховання виявляється в покладенні на суд обов'язку при ухваленні рішення зважати на думку дитини. У процесі дослідження виявлено й інші фактори, що їх слід враховувати суду під час вирішення спору щодо виховання дитини. Крім того, аргументовано необхідність залучення до відповідного судового процесу психолога у процесуальному статусі спеціаліста або експерта.

На підсумок стверджується про відсутність систематичного підходу до викладення нормативних положень, що урегульовують вирішення спорів з питань щодо виховання дитини, наявність законодавчих прогалин, відсутність логічності і чіткості при їх формулюванні. У зв'язку із чим робиться висновок про доцільність перегляду підходу до регламентації відповідних норм і внесення змін до Сімейного кодексу України.

Ключові слова: дитина, батьки, виховання дитини, цивільне судочинство, позовне провадження, учасники справи

Розвиток будь-якої особистості базується на її вихованні з дитинства: як батьками (особами, що їх замінюють), так і різними суспільними інституціями.

Належність батьківського виховання забезпечується встановленням обов'язків щодо виховання та розвитку дитини (ст. 150 СК України), а також наділенням дитини відповідними правами (ст. 152 СК України, ст. 15 Закону України «Про охорону дитинства»), серед яких – право на звернення за судовим захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла 14 років, або через представника. Права на виховання та на забезпечення умов для нього має будь-яка дитина, у тому числі, й дитина, над якою встановлено опіку та піклування (п. 2 ч. 1 ст. 247 СК України), дитина-сирота, дитина, позбавлена батьківського піклування, яка проживає у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі, прийомній сім'ї (п. 1 ч. 1 ст. 248 СК України). Батьки також наділені правами щодо виховання дитини (ст. 151 СК України), при порушенні яких стає неможливим належне

cases under consideration.

When studying the practical aspects of the participation of the guardianship and trusteeship authority, the expediency of its participation in any civil case on the issues of raising a child is argued. The need to unify judicial practice on the participation of guardianship and trusteeship authorities in these cases is also substantiated and it is proven that these bodies take part in the procedural status of «a body that is granted by law the right to go to court in the interests of other persons».

One of the features of cases on issues of education is expressed in the obligation on the court to take into account the opinion of the child when making a decision. The study also identified other factors that should be taken into account by the court when resolving a dispute regarding the upbringing of a child. In addition, the necessity of involving a psychologist in the procedural status of a specialist or expert in the relevant judicial process is argued.

As a result, it is argued that there is no systematic approach to the presentation of regulations governing the resolution of disputes on issues of raising a child, the presence of legislative gaps, and the lack of logic and clarity in their formulation. In this connection, a conclusion is made about the advisability of revising the approach to the regulation of relevant norms and introducing amendments to the Family Code of Ukraine.

Keywords: child, parents, raising a child, civil proceedings, claim proceedings, participants in the case

виконання ними обов'язків щодо виховання. Однак не можна забувати, що правом на виховання дитини наділені, крім батьків, й інші члени її сім'ї, родичі, опікуни, піклувальники, особи, які взяли дитину у свою сім'ю (ч. 1 ст. 249, ч. 2 ст. 257, ч. 4 ст. 259, статті 260, 261 СК України).

За наявності спору щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї, баби, діда, прабаби, прадіда, братів, сестер, мачухи, вітчима, особи, які взяли дитину у свою сім'ю, заінтересовані особи вправі звернутися до суду за захистом (статті 159, ч. 2 ст. 257, 263 СК України). З інших питань виховання дитини заінтересовані особи вправі звертатися до суду на загальних встановлених законом підставах.

На деякі аспекти виховання дитини, відповідних прав та обов'язків вчені уже звертали увагу у своїх працях (зокрема, Бориславська М. В., Жилінкова І. В., Комісаренко В. Д., Красицька Л. В., Резвова О. В., Ступак О. В.). Проте, насамперед, їх розкриття здійснювалося в межах сімейно-правового регулювання. Процесуальні ж проблеми, особливості розгляду і вирішення справ щодо виховання дитини, зазвичай, залишаються поза межами наукових розвідок.

В юридичній літературі підкреслюється, що «однією з причин складності спорів про дітей, пов'язаних з їхнім сімейним вихованням, є протистояння сторін – рівних носіїв батьківських прав, які перебувають у стані жорсткого конфлікту, а також те, що «предметом» спору є дитина» [2, с. 32].

Тому проведення відповідного дослідження є вкрай важливим і актуальним, оскільки під час провадження у таких цивільних справах виникає багато питань із правозастосування, що підтверджується численними постановами Верховного Суду. Також на певних проблемах при здійсненні судочинства у справах за участі дітей неодноразово акцентував Європейський Суд з прав людини.

У зв'язку із цим за мету при написанні цієї статті поставлено визначення загальних засад провадження у справах з питань виховання дитини.

Залежно від підстав звернення до суду справи з питань виховання дитини можна класифікувати на такі, що випливають із спору про: 1) усунення перешкод у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї; 2) встановлення способів (порядку) участі у вихованні дитини одного або обох батьків; 3) участь баби, діда, прабаби, прадіда у вихованні внуків, правнуків; 4) участь повнолітніх осіб у вихованні своїх братів та сестер; 5) участь мачухи, вітчима у вихованні малолітніх, неповнолітніх пасинка, падчерки; 6) участь інших осіб у вихованні дитини; 7) зміну способів (порядку) участі у вихованні дитини; 8) інші питання щодо виховання дитини.

Усі такі цивільні справи завжди базуються на спірних правовідносинах, а тому розглядаються і вирішуються в загальному порядку – у межах позовного провадження.

Позивачем у них виступає особа, права якої щодо виховання дитини, на її думку, порушуються відповідачем у разі, коли на захист таких прав судом відкрито провадження у цивільній справі. Це може бути один із батьків, дитина або інші члени сім'ї та родичі.

Відповідачем у справах з питань виховання дитини є особа, яка, на думку позивача, перешкоджає участі останнього у вихованні дитини, або той з батьків, який неналежно виконує свої обов'язки щодо її виховання, або у разі, коли батьки не можуть домовитися про способи участі у вихованні дитини, – другий з батьків.

В аналізованих справах вправі брати участь треті особи, якими можуть стати (залежно від того, хто є сторонами справи, і яким чином може зачепити інтереси відповідної особи рішення суду у цій цивільній справі), наприклад: дитина, її батьки, один із батьків, особа, з якою проживає дитина.

Зупинімося окремо на участі у таких справах неповнолітніх батьків. Для початку – згідно із ч. 2 ст. 47 ЦПК України неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Не викликає сумніву, що відносини батьків і дітей є саме такими.

У сімейному законодавстві це загальне правило додатково прописано для неповнолітніх батьків: вони мають такі самі права та обов'язки стосовно дитини (у тому числі і щодо її виховання), як і повнолітні батьки, й можуть здійснювати їх самостійно (ч. 1 ст. 156 СК України).

Таким чином, неповнолітні батьки можуть особисто брати участь у справах з питань виховання своєї дитини у процесуальних статусах позивача, відповідача чи третьої особи.

При розгляді судом спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини обов'язково є участь органу опіки та піклування, представленого належною юридичною особою (ч. 4 ст. 19 СК України).

Вбачається, участь органу опіки та піклування є доцільною у будь-якій цивільній справі з питань виховання дитини. Такої ж позиції дотримуються і суди, які в таких справах залучають органи опіки та піклування для надання висновку, щоб максимально повно і всебічно розглянути обставини спірної ситуації для забезпечення якнайкращих інтересів дитини.

Згідно із ч. 5 ст. 19 СК України орган опіки та піклування подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, що стосуються справи. Однак такий висновок не є обов'язковим для суду, який вправі не погодитися з ним, якщо встановить, що висновок є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини (ч. 6 ст. 19 СК України).

Так, у справі про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною, визначення способу участі у вихованні дитини Верховний Суд встановив, що суд апеляційної інстанції належно дослідив та оцінив усю сукупність зібраних у справі доказів, врахував якнайкращі інтереси дитини, принцип рівності прав та обов'язків батьків, та обґрунтовано не взяв до уваги висновок органу опіки та піклування, оскільки дитина, коли це можливо, має зростати під опікою і відповідальністю обох батьків. Позбавлення батька можливості спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, за відсутності обставин, які б давали підстави для висновку, що таке спілкування перешкоджає нормальному розвитку дитини, є порушенням гарантованого законом права батька на рівне з матір'ю дитини право на спілкування та участь у її вихованні [5]. Проте однозначної позиції щодо процесуального статусу органу опіки та піклування на сьогодні ще у судовій практиці не вироблено. Найчастіше відповідний орган залучають до участі у справі як третю особу [8], інколи уточнюючи, що саме як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору [9]. Але є і випадки, коли суди зазначають, що справа розглянута за участі органу опіки та піклування, без уточнення в якому процесуальному статусі такий орган брав участь [6].

Нагадаємо, що третіми особами, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, є особи, які вступають у цивільну справу для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод та інтересів, оскільки майбутнє рішення суду може вплинути на їх права та обов'язки стосовно однієї із сторін [1, с. 242].

У ч. 1 ст. 54 ЦПК України навіть підкреслюється обов'язок подання заяви про залучення до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у разі, коли в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони.

Вести мову про те, що орган опіки та піклування у справах з питань виховання дитини не захищає власних суб'єктивних прав, свобод та інтересів, немає сенсу, оскільки це і так не викликає сумнівів. Також аксіоматичним можна вважати й те, що ухвалення судового рішення у відповідній справі не створює підстав для набуття стороною права стосовно органу опіки та піклування або для набуття органом опіки та піклування права пред'явлення вимоги до сторони.

Тому вважаємо практику залучення відповідного органу як третьої особи у таких справах помилковою.

Тим більше, законодавець передбачив, що до складу учасників справи належать органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ч. 4 ст. 42 ЦПК

України). А також спеціально окремо обумовив процесуальну форму участі у справі таких органів та осіб – «участь у справі для подання висновків на виконання своїх повноважень». При цьому участь зазначених органів у судовому процесі для подання висновків у справі є обов'язковою у випадках, встановлених законом, або якщо суд визнає це за необхідне (ч. 6 ст. 56 ЦПК України).

Ураховуючи це, слід, нарешті, уніфікувати судову практику щодо участі у справах з питань виховання дитини органів опіки та піклування і визначити, що ці органи беруть участь у відповідних справах у процесуальному статусі «органу, якому законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб». Тому видається більш правильним використання у процесуальних документах формулювання – «за участі органу опіки та піклування».

У справах з питань виховання дитини можуть брати участь представники. На ці справи поширюються всі загальні положення про представництво у судовому процесі без винятку (зокрема, ч. 2 ст. ст. 47, стаття 58–64 ЦПК України). Єдина особливість, що стосується відносин представництва у таких випадках, закріплена у ч. 3 ст. 156 СК України: неповнолітні батьки у суді мають право на безоплатну правничу допомогу.

При розгляді і вирішенні аналізованих справ суд зобов'язаний зважати на думку дитини. Адже, згідно із положеннями ст. 171 СК України, вона має право на те, щоб бути вислуханою посадовими особами з питань, що стосуються її особи. Дитина, яка може висловити свою думку, повинна бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання. Однак те, що думку дитини слід вислухати, не означає, що ця думка обов'язково повинна бути врахована: суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси.

На цей аспект неодноразово звертав увагу Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), зокрема, у § 72 Рішення у справі «А. В. проти Словенії» («A.V. v. Slovenia»; заява № 878/13) від 09.04.2019 р. ЄСПЛ акумулював усю відповідну практику, а потім у § 66 Рішення у справі «Ген та інші проти України» («Gen and Others v. Ukraine»; заяви № 41596/19 та № 42767/19) від 10.06.2021 р. повторив, що право дитини висловлювати власні погляди не слід тлумачити як таке, що фактично надає дітям беззастережне право вето без розгляду будь-яких інших факторів і здійснення оцінки для визначення їхніх найкращих інтересів; крім того, такі інтереси, як правило, передбачають підтримку зв'язків дитини із сім'єю за винятком випадків, коли подібне може зашкодити її здоров'ю та розвитку [3].

Відповідно до ч. 2 ст. 159 СК України під час вирішення спору щодо участі одного з батьків у вихованні дитини береться до уваги ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення, в тому числі стан психічного здоров'я одного з батьків, зловживання ним алкогольними напоями або наркотичними засобами.

У ст. 263 СК України регламентовано поширення норм ст. 159 цього ж Кодексу на всі випадки вирішення судом спорів щодо участі баби, діда, прабаби, прадіда, братів, сестер, мачухи, вітчима у вихованні дитини. Тобто суд має встановлювати зазначені фактори й у таких справах.

Проте, на наш погляд, норма, закріплена у ч. 2 ст. 159 СК України, має бути загальною засадою для всіх справ з питань виховання дитини, незалежно від того, хто є сторонами цивільної справи, і може застосовуватися судом у разі потреби за аналогією закону. Хоча доцільніше внести зміни до положень СК України, прямо передбачивши, обов'язковість врахування судом факторів, передбачених у ч. 2 ст. 159 СК України, при вирішенні спорів щодо виховання дитини.

Ще один цікавий аспект закріплений у ч. 2 ст. 159 СК України, на якому потрібно зупинитися.

По-перше, з її змісту випливає, що суд у будь-якому разі при розгляді справ про усунення перешкод у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї, має визначити способи участі одного з батьків у вихованні дитини, місце та час їхнього спілкування.

Однак під цю категорію справ підпадають і ті, що пов'язані із невиконанням рішення ор-

гану опіки та піклування, яким уже визначено способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею (ч. 1 ст. 159 СК України). Також до пред'явлення позову про усунення перешкод, про які йдеться, може набрати законної сили рішення суду про визначення способів участі у вихованні дитини або зміну порядку такої участі. Тобто, якщо через суд не заявлено вимогу про перегляд визначених способів, навіщо суду виходити за межі позовних вимог і вирішувати додатково уже вирішене і ніким не оспорюване питання?

По-друге, викликає сумніви і місцерозташування цієї норми. Попри її поширення на справи, визначені у статтях 159 і 263 СК України, ми уже аргументували відсутність необхідності її застосування під час розгляду і вирішення кожної з них. Крім того, питання про визначення способів участі у вихованні дитини може бути передане на розгляд суду окремо від вимог про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та у її вихованні.

У зв'язку із цим, вбачається, законодавчому припису про визначення судом способів участі у вихованні дитини слід або приділити окрему статтю СК України, або розмістити його у статті СК України, яка регламентуватиме всі загальні засади розгляду і вирішення цивільних справ з питань виховання дитини.

Як простежується із ч. 2 ст. 159 СК України, при визначенні способів участі у вихованні дитини суд одночасно вирішує питання про місце та час спілкування відповідної особи з дитиною.

В окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини, суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи. Це узгоджується і з положеннями ст. 4 Конвенції про контакт з дітьми, в якій закріплено, що регулярний контакт дитини з її батьками може бути обмежений або заборонений лише тоді, коли це необхідно в найвищих інтересах дитини. Якщо підтримання неконтрольованого контакту з одним з батьків не відповідає найвищим інтересам дитини, то розглядається можливість контрольованого особистого контакту чи іншої форми контакту з одним з таких батьків.

Наприклад, Верховний Суд у справі про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною обґрунтував необхідність побачень батька з дитиною у присутності матері тим, що комунікація батьків із дитиною в цьому конкретному випадку має істотні особливості та додаткові труднощі, які не можуть не враховуватися. У силу вад слуху як батьків, так і дитини, спілкування між ними здійснюється мовою жестів, а також із використанням для розуміння мови спостереження за артикуляцією мовця (читання по губах). Недостатнє володіння мовою жестів, недостатнє вміння чи невміння читати по губах співрозмовника суттєво утруднюють, або й унеможливають нормальне спілкування, яке для його повноцінного забезпечення потребує в такому разі сторонньої допомоги. Відповідачка та син сторін пояснили і це вбачається з обставин, які з'ясувалися та бралися до уваги під час прийняття рішення органом опіки та піклування, а також узгоджується з обставинами, встановленими під час судового розгляду, що позивач не володіє в достатній мірі навичками читання та відтворення слів по губах мовця, водночас син сторін не володіє достатньою мірою мовою жестів. За таких умов саме матір дитини допомагає їй розмовляти і розуміти мову жестів батька [4].

Хоча суд вправі обумовити побачення з дитиною присутністю не лише батьків (одного з них). Так, Верховний Суд у справі про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та визначення способу участі батька в її вихованні відзначив, що за фактичних обставин, коли між батьками існують конфлікти щодо участі у вихованні дитини одного з батьків, побачення дитини з батьком без присутності матері є доцільним та обґрунтованим, оскільки особисті конфліктні відносини між сторонами не повинні порушувати інтереси дитини, заподіювати негативного впливу на неї. Тому суд апеляційної інстанції, врахувавши інтереси дитини, які переважають над інтересами батьків, зробив обґрунтований висновок, що визначений порядок зустрічей батька з дитиною в присутності психолога відповідатиме законним інтересам як матері, так і дитини [7].

І наостанок, при здійсненні загальної характеристики справ з питань виховання дитини варто акцентувати на необхідності залучення до судового процесу психолога. На превеликий жаль, суди не часто звертаються до фахівців з відповідної сфери, хоча їх консультативна

допомога, створення за їх участі необхідних умов для заслуховування думки дитини, встановлення ними психологічних особливостей сприйняття дитиною своїх батьків чи інших членів сім'ї та родичів, психологічних поглядів відповідних осіб на взаємини з дитиною, на підходи до її виховання значною мірою сприяли б встановленню всіх фактичних даних, які мають значення для вирішення справи, ухваленню законного та обґрунтованого рішення із врахуванням якнайкращих інтересів дитини при одночасному якомога повному забезпеченні її прав і прав її батьків, інших членів сім'ї та родичів, осіб, з якими вона проживає.

Формами участі психолога в аналізованих справах є його залучення у процесуальному статусі спеціаліста або експерта.

Проте в судовій практиці інколи лише досліджують як письмовий доказ висновок психолога, отриманий поза межами судового процесу, або навіть інформаційну довідку з його рекомендаціями, надані сторонами справи.

Так, у листопаді 2021 р. ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом, у якому просив зобов'язати ОСОБА_2 не чинити йому перешкод у спілкуванні з малолітньою дочкою ОСОБА_3. Рішенням Суворовського районного суду м. Одеси від 24.10.2022 р. позов задоволено. Постановою Одеського апеляційного суду від 14.03.2023 р. рішення суду першої інстанції частково змінено. При цьому суд апеляційної інстанції критично оцінив висновок фахівця-психолога від 30.10.2021 р. та письмову консультацію психолога від 12.10.2021 р. як докази негативного ставлення ОСОБА_3 до позивача, оскільки ці висновки стосуються взаємовідносин дитини з її бабою ОСОБА_9. Хоча одночасно психологом було виявлено добре ставлення дитини до батька, що навпаки спростовує доводи апеляційної скарги в цій частині [10].

Загалом, аналіз законодавчих положень, що урегульовують вирішення спорів з питань щодо виховання дитини, дозволяє стверджувати про відсутність систематичного підходу до їх викладення, наявність законодавчих прогалин, відсутності логічності і чіткості при їх формулюванні. У зв'язку із чим доцільно переглянути підхід до регламентації відповідних норм і внести зміни до СК України. Насамперед, пропонуємо присвятити загальним засадам розгляду і вирішення цивільних справ з питань виховання дитини окрему статтю СК України. Специфічні ж ознаки кожної з відповідних категорій справ можна і надалі фіксувати в статтях, їм присвячених.

Піднятимися вище проблемами цивільне судочинство у справах щодо виховання дитини не обмежується. Тим більше в умовах воєнного стану постійно постають нові питання. Проте інші відповідні аспекти потребують проведення окремого детального дослідження і становлять перспективні напрями подальших наукових розвідок.

Посилання:

1. Бичкова С. С. (2011) Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: монографія. Київ: Атіка. 420 с.
2. Глиняна К. М. (2016) Особливості вирішення спорів щодо права батьків на виховання дитини. Часопис цивілістики. Вип. 21. С. 32–36.
3. Рішення у справі «Ген та інші проти України» («Gen and Others v. Ukraine»); заяви № 41596/19 та № 42767/19) від 10.06.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f88#Text.
4. Постанова Верховного Суду від 16.11.2022 р. у справі № 308/8785/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533413>.
5. Постанова Верховного Суду від 28.02.2023 р. у справі № 182/8343/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109302971>.
6. Постанова Верховного Суду від 17.05.2023 р. у справі № 756/1676/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111250921>.
7. Постанова Верховного Суду від 31.05.2023 р. у справі № 359/1185/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111251106>.
8. Постанова Верховного Суду від 20.09.2023 р. у справі № 730/518/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113654682>.
9. Постанова Верховного Суду від 29.11.2023 р. у справі № 234/2711/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115423805>.

10. Постанова Верховного Суду від 18.12.2023 р. у справі № 523/21283/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115821769>.

Статтю було подано	04.03.2024	The article was submitted
Статтю було доопрацьовано	14.03.2024	The article was revised
Статтю було прийнято	15.03.2024	The article was accepted